

67 GESCHIEDKUNDIGE INLEIDING TOT HET PRIVAATRECHT – 1981

Raoul Charles van Caenegem (1927-2018)

Raoul van Caenegem werd geboren te Gent op 14 juli 1927. In 1951 behaalde hij het diploma van doctor in de rechten. Hij studeerde in de daaropvolgende jaren in Parijs en Londen, waarbij hij ondertussen in 1953 in Gent promoveerde tot doctor in de geschiedenis. Vanaf 1954 was hij assistent te Gent, waar hij uiteindelijk in 1964 gewoon hoogleeraar werd. Als lesgever stond hij in voor een groot aantal vakken over rechtsgeschiedenis, middeleeuwse geschiedenis en de geschiedenis van Engeland.

Van Caenegem publiceerde meer dan twintig monografieën waaronder: *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen*, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen*, *Encyclopedie van de geschiedenis der middeleeuwen*, *Geschiedenis van het recht: II. Publiekrecht*, *Les arrêts et jugés du Parlement de Paris sur appels flamands*, *Royal writs in England from the Conquest to Glanvill*, *The birth of the English common law*, *English lawsuits from William I to Richard I*, *Judges, legislators and professors*, *European law in the past and the future* en *History of European civil procedure*.

Hij was lid van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten sinds 1974 en voorzitter in 1988. Daarnaast trad hij ook op als voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, van het Comité voor Rechtsgeschiedenis van de Vlaamse Academie en van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Hij was ook lid van onder meer de Koninklijke Commissie voor de Uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België. Hij toonde zich ook een zeer actieve Belgische voorzitter van de dagelijkse redactie van het internationaal toonaangevende *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*. Meerdere hoogstaande geleerde genootschappen kozen hem als corresponderend, buitenlands of erelid, onder andere de Academia Europaea, de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, de British Academy, de Royal Historical Society, de Medieval Academy of America en de Fachbeirat van het Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte. Daarnaast bezocht hij meerdere malen Engelse universiteiten als *visiting fellow* en bekleedde hij leerstoelen te Cambridge en te Harvard.

Raoul van Caenegem verkreeg veel blijken van eerbetoon voor zijn wetenschappelijk werk. In België was hij tweemaal laureaat van de Academie en laureaat van de Franquijs humane wetenschappen in 1974 en van de Solvayprijs in 1990. De universiteiten van Tübingen, Leuven en Parijs eerden hem met een eredoctoraat en in 1994 kende de Universiteit Gent hem de Sartonmedaille toe. De Belgische koning verleende hem de titel van baron in 1995. In 2014 besliste de European Society for Comparative Legal History om een tweejaarlijkse *Van Caenegem Prize* in te voeren ter bekroning van de beste publicatie door een jonge rechtshistoricus.

Portretfoto van Raoul Charles baron van Caenegem, in *Pro Memorie* 1999.

Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht verscheen voor het eerst bij Story-Scientia in Gent in 1981 (iv+184) en was de herwerking van *Geschiedkundige inleiding tot het Burgerlijk Wetboek* (Gent, VRG, 1972, 134 p.), een uitgave die enkel beschikbaar was voor studenten. De tweede herziene editie, *Geschiedkundige inleiding tot het recht, I. Privaatrecht*, volgde in 1985 met een herdruk in 1989 (Brussel, Story-Scientia, viii+259 p.), de derde herziene uitgave in 1996 (Deurne, Kluwer, 257 p.). Het werk werd vertaald in het Frans (*Introduction historique au droit privé*, Brussel, Story-Scientia, 1988, xi+261 p., gebaseerd op de tweede herziene editie), Engels (*An historical introduction to private law*, Cambridge, CUP, 1992, viii+215 p., gebaseerd op de Franse vertaling), Italiaans (*Introduzione storica al diritto privato*, Bologna, Il Mulino, 1995 262 p., gebaseerd op de Engelse vertaling) en Portugees (*Uma introdução histórica ao direito privado*, São Paulo (Br.), Martins Fontes, 1995, gebaseerd op de Franse vertaling).

Zoals de meeste andere boeken die Van Caenegem schreef eens hij professor geworden was in Gent, ontstond de *Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht* uit zijn onderwijs, in dit

geval van de cursus ‘Historische inleiding tot het Burgerlijk Wetboek’. Het boek geeft een overzicht van de privaatrechtsgeschiedenis in Europa na de Romeinen. Dat ging eigenlijk in tegen de titel van de cursus waar het bij hoorde, want strikt gezien had Van Caenegem enkel de Franse en de Belgische rechtsgeschiedenis mogen behandelen. Toch liet de oorspronkelijke opzet van de cursus zijn sporen na. Van Caenegems overzicht volgt immers niet de gebruikelijke chronologie. Het eerste hoofdstuk valt met de deur in huis en behandelt meteen het Frans Burgerlijk Wetboek als basis van het hedendaagse privaatrecht in België. Pas daarna schakelt het boek over op een chronologisch relaas, maar ook daarbij volgt Van Caenegem niet de platgetreden paden. Zo deelt hij de middeleeuwen op in de vroege middeleeuwen tot 1100 en de periode van het oude Europa tot 1750 en volgen daarna een breukperiode omstreeks 1800 en de negentiende eeuw.

Van Caenegem beperkt zich niet tot de feiten. Voortdurend probeert hij het recht te situeren in de context van de achterliggende maatschappelijke evoluties. Het laatste deel van het boek bestaat daarom uit twee analyses, waarbij hij vooreerst de verhouding tussen de verschillende formele bronnen van het recht bestudeert en vervolgens de factoren die geleid hebben tot juridische veranderingen.

Het succes van Van Caenegems privaatrechtsgeschiedenis valt niet te ontkennen. Zo kende dit boek heel wat vertalingen in het buitenland. Nochtans blijft het op vele vlakken schatplichtig aan zijn oorsprong als cursus, met alle beperkingen van dien. Enkel het extern recht na de Romeinen komt aan bod en bepaalde elementen, zoals de bijzondere positie van de *Code civil* of de grote aandacht voor Frankrijk en de Nederlanden, geven blijk van de Frans-Belgische wortels van dit werk. Van Caenegem brak echter met een oudere traditie van niet-Romeins recht die, ofwel nationaal ging als oudvaderlands recht, ofwel een universele geschiedenis van het recht probeerde te presenteren. Van Caenegem koos voor een tussenweg, waarbij het eigen land Frankrijk en de Nederlanden omvatte en hij hun rechtsgeschiedenis kaderde in de algemeen-Europese rechtsontwikkeling, met een bijzondere aandacht voor het *ius commune*. Van Caenegem bracht op die manier de verwezenlijkingen van Duitse onderzoekers, zoals Paul Koschaker, Franz Wieacker en Helmut Coing binnen in de rechtsgeschiedenis der Lage Landen en verspreidde ze ook over geheel Europa. Bovendien kon hij daaraan nog extra elementen toevoegen uit de Franse en Belgische rechtsgeschiedenis. Dat maakte zijn boek toegankelijker voor lezers in de Nederlanden en daarbuiten dan zijn Duitse voorbeelden.

Bijkomend gold Raoul van Caenegem als de continentale expert bij uitstek van het Engelse recht die, naast academische boeken over Engelse rechtsgeschiedenis, ook populariserende werken schreef over de algemene geschiedenis van Engeland. Dat zorgde ervoor dat hij ook de Engelse rechtsgeschiedenis in zijn verhaal kon verweven op een moment dat daarover in het Nederlands en in andere continentale talen nog maar weinig literatuur bestond. Hij deed dat op een zeer toegankelijke manier. Omgekeerd, droeg dit er ook toe bij om zijn werk in een Engelse vertaling aantrekkelijk te maken voor Britse en Amerikaanse lezers. Door zijn aandacht voor de evoluties in meerdere landen groeide Van Caenegems werk

uit tot een voorbeeld van vergelijkende rechtsgeschiedenis, dat een hele generatie jongere rechtshistorici stimuleerde om verder te kijken dan de eigen nationale rechtsgeschiedenis. Doorheen het werk maakt Van Caenegem immers duidelijk dat hij weinig op heeft met de theorie dat het recht voortkomt uit de eigen aard van een volk.

Van Caenegems werk legde mede de basis voor een groter bewustzijn onder juristen, eerst in de Nederlanden en vervolgens elders in Europa, van het *ius commune*. Dit bood een rechtvaardiging aan juristen die ervan dromen een gemeenschappelijk privaatrecht voor Europa uit te werken. Aangezien Europa een gemeenschappelijk recht had in het verleden, stond niets in de weg om terug te keren naar die situatie door de creatie van een nieuw gemeenschappelijk recht. Op dit punt hebben velen Van Caenegems werk, maar ook dat van andere rechtshistorici, verkeerd begrepen. Vooreerst ging het niet zozeer om een gemeenschappelijk recht, als om een gemeenschappelijke rechtscultuur. Bovendien geeft hij ook zeer goed aan dat heel wat verzet bestond tegen het *ius commune*, dat het inheemse recht taai overleefde en dat des te meer in Noord-Frankrijk en de Belgische gewesten. De verkeerde indruk als zou vanaf 1100 enkel nog het *ius commune* heersen, heeft Van Caenegem later wel bestreden in afzonderlijke artikelen, maar niet in dit boek, omdat hij nu eenmaal niet de gewoonte had om zijn boeken te herwerken. Voor zijn studenten in Cambridge en Maastricht schreef hij wel twee boeken (*Judges, Legislators and Professors. Chapters in European Legal History* in 1987 en vijftien jaar later *European Law in the Past and the Future. Unity and Diversity over Two Millennia*) die focusten op de hoogtepunten van zijn privaatrechtsgeschiedenis en die verder bouwen op de laatste twee hoofdstukken ervan.

De *Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht* bestond in zijn eerste versie, als cursus, al in 1972 en verraadt de toenmalige tijdsgeest. Hoewel Van Caenegem een Europese context wilde schetsen, ging Europa niet verder dan België en de buurlanden, aangevuld met Italië. Na de eerste humanisten verdwijnt echter ook dat land van de kaart. De rest van Europa speelt geen rol in het verhaal. Van Caenegem neemt ook maar gedeeltelijk afstand van een toen voor Frans-Belgische juristen typerende mentaliteit. Gebeurtenissen van voor de Franse Revolutie en Napoleon behoren zonder meer tot de rechtsgeschiedenis. Daarna gaat het niet meer om rechtsgeschiedenis maar om hedendaags privaatrecht. Van Caenegem gaat wel in op de postnapoleontische rechtsgeschiedenis, maar die blijft dan grotendeels beperkt tot de negentiende eeuw en dat veranderde ook niet in latere edities. Dit was merkwaardig in het licht van zijn grote belangstelling voor actuele debatten. In zijn ogen diende de rechtshistoricus daarbij niet te zwijgen, maar actief tussen te komen.

Bij de tweede editie in 1989 kreeg het boek een andere naam: *Geschiedkundige inleiding tot het recht, I. Privaatrecht*. Van Caenegem gaf daarmee aan dat hij zijn privaatrechtsgeschiedenis als een deel van een tweeluik beschouwde met dan als andere helft zijn publiekrechtsgeschiedenis van het jaar voordien. Desondanks bleven de twee boeken los van elkaar staan. Het boek over publiekrechtsgeschiedenis kende eveneens een groot succes met verschillende vertalingen. In het Nederlandse taalgebied diende het echter af te rekenen met een ander werk van Van Caenegem (*Over koningen en bureaucraten*), zodat het in de Lage Landen nooit

dezelfde populariteit bereikte als zijn boek over privaatrechtsgeschiedenis. Het is dan ook vooral aan dat laatste te danken dat Van Caenegems pleidooi om rechtsgeschiedenis steeds te bekijken in een ruimere context verspreiding vond, en dat nu vele rechtshistorici in België en Nederland zich bekennen tot een contextuele in de plaats van een louter dogmatische rechtsgeschiedenis.

Voor het onderwijs in België en Nederland lijkt het boek ondertussen uitgespeeld te zijn, omdat geen geactualiseerde versies meer verschijnen en de jongere generatie docenten rechtsgeschiedenis liever de eigen handboeken hanteert.

D. Heirbaut, 'Raoul van Caenegem's views on legal history: a source of inspiration for legal historians' (in voorbereiding); D. Heirbaut, 'The life and work of Raoul Charles van Caenegem (1927-2018)', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* (ter perse); S. Faber en D. Heirbaut, *Rechtshistorici uit de Lage Landen: interview met R.C. Van Caenegem*, *Pro Memorie*, 1999, 3-18; R.C. van Caenegem, 'How I came to write my books', *Juridiska foreningens i Finland tidskrift*, 2015, 306-317.

prof. dr. Dirk Heirbaut
Universiteit Gent